

Ülkemizde Kıraat İlmî Alanında Yapılan Doktora Çalışmaları

Doctoral Studies in the Field of Recitation Science in Our Country

*Muhammed Yusuf KÜÇÜK**

*Mustafa SAĞLAM***

Öz

Kıraat ilmi, Kur'an'ın anlaşılmasına büyük oranda katkıda bulunan bir disiplindir. Kısmen usûlî kıraat farklılıkları daha özeldir ise fersî kıraat farklılıkları denilen telaffuz çeşitliliğinin, ayetlerin manalarına gerek anlam zenginliği gerek anlamı kuvvetlendirme gerekse farklı hükümler çıkarma bakımlarından önemli etkileri bulunmaktadır. Kıraat ilminin teşkil ettiği bu önemden dolayı, tez konusu seçerken özellikle doktora öğrencilerine kolaylık ve alana katkı açısından çeşitlilik sağlama mahiyetinde ülkemizde Kıraat ilmi alanında yapılan doktora tezlerini tarayıp bir araya getirerek gruplandırdık. Böylece araştırmacı, yapacağı çalışmayla ilgili matbu eserlerle birlikte veri tabanlarına ve şimdiye kadar alanda yapılmış tezlere daha kolay ulaşır hale gelmiş oldu. Zira şu ana kadar bu tarz bir çalışma bulunmamaktaydı. Ayrıntılı tarama işlemini kolaylaştırmak ve araştırmacıya konuyla ilgili hem zaman hem de çeşitlilik kazandırmak, hakkında çalışma yapılmayan konuları fark ettirmek suretiyle böyle bir çalışmanın yapılması gerekiyordu. Batı ve Arap dünyasında kıraat alanıyla ilgili yapılan çalışmaları kapsam dışında tutarak çalışmamızı sınırlamış olduk. Kıraat ilmi alanında hiç çalışılmamış ya da hakkında çok az sayıda çalışma yapılmış önemli konu veya başlıklarla ilgili analiz ve değerlendirmeler yaparak bazı öneri ve tekliflerde de bulunduk. Özellikle eser ve şahıs tanıtımı, kıraat-tefsir ilişkisi, kıraat-tecvid ilişkisi ve kıraat-Arap dili ilişkisi diye başlıklandığımız bölümlere ait birçok tez yapıldığına şahit olduk. Kıraat-hadis, kıraat-fıkıh, kıraat-kelam, kıraat-musiki gibi ilişkili disiplinlerarası çalışmaların ise ilgi beklediğini belirttik. Ayrıca resmî'l-mushaf ve müsteşriklerin Kur'an ve Kıraat tasavvurlarına yönelik oryantalist yaklaşımlar üzerine çalışılmayı bekleyen konular olduğunu ifade ettik. Son kısımda ise çalışma yapmayı düşünen yeni araştırmacılar için emeği verimli kullanma ve zaman kaybını ortadan kaldırma, yapılacak çalışmalarda tekrara düşmekten alıkoyma amacı taşıyan ulaşabildiğimiz alanla ilgili henüz süreci tamamlanmamış ve devam eden doktora tezlerine de değinmeye çalıştık.

* Öğretim Görevlisi, Nevşehir Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Ana Bilim Dalı, musufkucuk@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8026-1205, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 04/07/2023, Accepted/Kabul Tarihi: 14/08/2023, Published/Yayın Tarihi: 18/09/2023.

** Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Ana Bilim Dalı, mustafasaglam@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5415-2761, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 04/07/2023, Accepted/Kabul Tarihi: 14/08/2023, Published/Yayın Tarihi: 18/09/2023.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Doktora, Tez, Araştırma, Tasnif.

Abstract

The science of recitation is a discipline that greatly contributes to the understanding of the Qur'an. The diversity of pronunciation, called the differences in recitation (both in procedural and fershi), has important effects on the meanings of the verses, in terms of richness, strengthening the meaning and making different provisions. Due to the importance of the science of recitation, it is to share the doctoral theses made in the field of qiraat in our country in order to provide convenience to the doctoral students while choosing the thesis topic. During the subject selection of the researcher who will do the doctoral study, it is necessary to scan the printed works and databases related to the work to be done and reach the theses. We believe that such a study would be beneficial in order to facilitate this detailed scanning process and to save time for the researche. We have not neglected to make some suggestions by analyzing the subjects or titles that have not been studied or have been studied very little in the field of recitation science. In particular, we observed that there are many theses belonging to the sections that we have titled as the introduction of the work and the person, the relationship between recitation and tafsir, the relationship between recitation and tajweed, and the relationship between recitation and Arabic language. We tried to express an opinion that studies on the relations between recitation-hadith, recitation-fiqh, recitation-theology, recitation-music can be emphasized. In addition, we believe that there may be many topics suitable for study regarding the resmü'l-mushaf and the Qur'an-Qiraat phenomenon (orientalist approaches) in the west. In the last part, we tried to address the ongoing doctoral theses in the field as far as we could reach, in order to guide the studies of the researchers.

Keywords: Quran, Recitation, Doctorate, Thesis, Research, Classification.

Giriş

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e (s.a.v) vahyedilmiş hem sadırlarda hem de satırlarda muhafaza edilerek günümüze kadar gelmiştir. Kur'an, lafız olarak sahâbeden bu yana tâbiûn, sonraki nesiller İslam âlimleri ve müminler tarafından okunmuş, okutulmuş; ezberlenmiş, ezberletilmiş; anlamının ve anlatımın konusu olmuş; tatbik ve takip edilmiş böylece hem şifahen hem de yazıyla korunmuş bir kitaptır. Kur'an'ın telaffuzu ve eda keyfiyeti genel manada kıraat olarak nitelendirilmiştir.¹ Kıraat kavramı yalnızca Kur'an'ın telaffuz keyfiyetini yansıtmaz. Bununla beraber Kur'an'ın anlaşılmasına da katkıda bulunur. Kıraat farklılıklarının manaya etkisi, tefsirde anlama yön vermesi bakımından bilinen bir durumdur.

Bu çalışmada, Kıraat ilminin teşkil ettiği öneme binaen şu ana kadar yapılmış doktora tezlerini sistematik bir tasnife tabi tutarak tek bir çalışmada bir araya getirmek ve böylece doktora öğrencilerine tez tercihlerinde yardımcı olmak amacıyla ülkemizde Kıraat ilmi alanında yapılan doktora tezlerine yer verilecektir. Daha önce yüksek lisans tezlerini içeren benzer bir çalışma yapılmıştır.² Doktora tezlerini, alanla ilgili kitap ve makaleleri de içeren

¹ Muhammed Abdülazim Zürkâni, *Menâhili'l-İrfân fi Ulûmi'l Kur'an* (Mısır: ts.), 1/412.

² Ayrıntılı bilgi için bk.: Yunus Emre Taşdemir, "Ülkemizde Kıraat İlmi Alanında Yüksek Lisans Düzeyinde Son On Yılda Yazılmış Tezlerin Tasnifi", *Umde Dini Tetkikler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 303-317.

“*Kıraat Bibliyografyası*” isimli iki çalışma daha olup ilki, Muhammed Abay ve Murat Sülün tarafından diğeri, Fatih Cankurt tarafından kaleme alınmıştır. Ancak özellikle 2015 yılından sonra artma eğilimi gösteren kıraat alanıyla ilgili yapılmış doktora tezlerini tasnife tabi tutarak esas alan bir çalışmayla karşılaşmadığımız için böyle bir araştırma yapmanın faydalı olacağını düşündük. İlave olarak, bundan sonra yapılacak benzer çalışmalar açısından alana katkı sağlamayı hedefledik. Ayrıca devam eden doktora tezlerini de ulaşılabildiğimiz kadarıyla belirtmeye çalıştık.

Bu araştırmaları sunarken kronolojik olarak ulaşılabildiğimiz en eski tarihli tezdten başlayarak içinde bulunduğumuz 2023 yılı dâhil olmak üzere tamamlanmış tüm çalışmaları sıralamaya gayret göstereceğiz. Tezleri ele alırken, birbiriyle ilişkilendirdiğimiz başlıklar halinde kendimizce bir tasnife tabi tutacağız. Bu tasnifi yaparken yöntem, içerik ve bağlam yönünden birbirine benzer tezleri bir başlıkta toplamaya gayret göstereceğiz. Tezleri belirtirken; önce tezin başlığı, yazarın adı-soyadı, araştırmanın yapıldığı üniversite ve şehir, son olarak tezin veri tabanına işlendiği yıl şeklinde bir yöntem izlenecektir. Ayrıca her başlıkta, tezlerin muhtevasıyla ilgili kısa bilgilere yer verilecektir. Devamında kısaca değerlendirme yapıp, geniş anlamda tespit, öneri ve değerlendirmeler sonuç kısmında yer alacaktır.

Bu bağlamda YÖK ulusal tez merkezinin, İSAM ilahiyat tezleri veri tabanında ve kaynakçada belirttiğimiz konuyla ilgili makale ve kitap şeklindeki eserlerde, araştırmalarımız sonucunda doktora seviyesinde kıraat ilmi ile ilgili seksen teze ulaştık. Son yıllarda akademik anlamda kısmen müstakil hale gelmeye başlayan Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi anabilim dalıyla beraber tezlerin birçoğunun kıraat ilmi anabilim dalı bünyesinde hitama erdirildiği müşahede edilmektedir. Bunun yanında Tefsir anabilim dalı başta olmak üzere Arap Dili ve Belagati anabilim dalı ve Temel İslam Bilimleri anabilim dalı altında Kıraat ilmiyle ilgili tezlere rastlanmıştır.

Bu çalışmamızda ayrıca son yıllarda kıraat alanı ile ilgili yapılan tezlerde daha çok hangi konular çalışılmış, en çok çalışılan konular ve hiç çalışılmayan konular nelerdir gibi soruların cevaplarına da atıfta bulunmak suretiyle özellikle bundan sonraki yıllarda yapılacak çalışmalarda alana katkı sağlamayı hedefliyoruz.

Sonuç kısmından önce kıraat ilmi ile ilgili halen devam eden doktora tezlerini de bir başlık altında araştırmacıların, ilgililerin ve okurların istifadesine sunmaya çalışacağız.

1. Doğrudan Kıraat İlmi Alanında Yapılan Çalışmalar

Bu kapsamda tasnife tabi tutacağımız çalışmalar, kıraat ulemasına dair şahıs ve eser merkezli, kıraat ilmi bünyesinde usûl ve ferş ana başlıklarında yapılan, metin olarak Kur’an’ın yapısından ve yazılması sürecinden bahseden ve tarihi safhalarıyla kıraatlerin gelişim sürecini

konu edinen tezler şeklinde ele alınacaktır. Doğrudan kıraat ilmine dair bu başlıklarda ülkemizde yapılan çalışmaları şu şekilde ifade edebiliriz:

1.1. Kıraat Literatüründeki Şahıs ve Eserlerin İncelenmesi

Bu başlıkta kıraat ilmi ile ilgili eserlerin tanıtımı ve kıraat ilmiyle iştilal etmesi yönüyle meşhur olmuş âlimlerin kıraat ilmindeki yerlerine dair yazılmış tezler ele alınmaktadır. Araştırmacılar tarafından eser incelemesi yapılırken ilk olarak eserin müellifiyle ilgili bilgiler verilmiş, bu bağlamda müellifin hayatı, ilmi şahsiyeti, kıraat ilmindeki yeri, hocaları, öğrencileri gibi başlıklara yer verilmiştir. Sonrasında eserin tanıtımına geçilmiş, kıraat ilmi açısından eserin önemi izah edilmiştir. Bazı araştırmaların ilk bölümünde, kıraat ilmiyle ilgili genel bilgilerin verildiği de görülmektedir. Hatta bu tarz tez çalışmalarında kıraat ilminin tarihçesi, kıraat imamları ve râvileri başlıkları bazen tezin ana konusundan daha çok yer kaplayabilmektedir. Bu bilgiler neredeyse birbirinin aynı ifadelerle bütün çalışmalarda mükerreren yer alabilmektedir. Tezin içeriğinde asıl konuya ya da müellife daha fazla yer ayrılması açısından kanaatimizce bundan sonraki çalışmalarda bu hususa dikkat edilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca bu başlık altında oldukça fazla çalışma olduğu görülmektedir. Aynı eserler veya şahısların farklı kişilerce mükerreren çalışılması yerine farklı açılardan ele alınıp çalışılması, gün yüzüne çıkarılmamış, üzerinde hiç çalışma yapılmamış eserlerin tahkik ya da tahliline yönelik çalışmalara yönelinmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Çalışmada tezler sıralanırken, basım tarihi bakımından eskiden yeniye doğru bir sistematik izlenmektedir.

Konuyla ilgili tezler şu şekildedir:

1. “*Ebû Şâme el-Makdisî ve el-Mürşidü'l-Veciz*”, Tayyar Altıkulaç, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 1968.
2. “*Ebû Bekr İbnü'l-Enbâri hayatı ve eserleri ile İzahî'l-vakfve'l-ibtidâ adlı eserinin edisyon kritiği*”, Emin Işık, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 1973.
3. “*Ebû'l-Amr ed-Dâni hayatı ve eserleri ve Câmi'u'l-beyân*”, Abdurrahman Çetin, Bursa Yüksek İslam Enstitüsü/Bursa, 1980.
4. “*Muhammed b. el-Cezeri ve et-Temhid fi İlmi't-Tecvid*”, Mustafa Öztürk, Bursa Uludağ Üniversitesi/Bursa, 1981.
5. “*Kıraat ilminde İbnü'l-Cezerî (hayatı, eserleri) ve Tayyibetü'n-neşr*”, Ali Osman Yüksel, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 1982.
6. “*Cami'u'l-Beyan fi'l-kıraati's-seb'il-meşhûra ve kıraat ilmi yönünden tahlili (3 cilt)*”, M. Kemal Atik, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 1982.
7. “*Kıraat ilminde İmam Şatibi ve eş-Şatibiyye*”, Fatih Çollak, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 1991.

8. “*Übey b. Kâ'b, ilmi şahsiyeti, kıraati ve tefsirdeki metodu*”, Abdülkadir Karakuş, Selçuk Üniversitesi/Konya, 1999.
9. “*Zeyd b. Sabit ve Kur'an-ı Kerim'e hizmeti*”, İbrahim Taşçı, Selçuk Üniversitesi/Konya, 1999.
10. “*Hamid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, hayatı, ilmi şahsiyeti, eserleri ve Zübdetü'l-İrfân adlı eserinin metodolojik tanıtımı ve tahkiki*”, Mustafa Atilla Akdemir, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 1999.
11. “*Sıbtu'l-Hayyât'ın el-İhtiyâr fî Kıraâtü'l-'Aşr adlı eserinin kıraat ilmindeki yeri*”, Ömer Özbek, Erciyes Üniversitesi/Kayseri, 2015.
12. “*Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraât adlı eserinin kıraat ilmi açısından incelenmesi*”, Ahmet Kütükoğlu, Harran Üniversitesi/Şanlıurfa, 2017.
13. “*Tayyibetü'n-Neşr şerhlerine dair bir inceleme (Mûsâ Cârullah örneği)*”, Yaşar Akaslan, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun, 2017.
14. “*Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve meşhur Mısır tariki kurrâları*”, Ahmet Gökdemir, Yalova Üniversitesi/Yalova, 2017.
15. “*Rizeli Hafız Hüseyin Efendi'nin (öl. 1237/1821) Râ'iyye şerhi (Tahkîk ve tahlîl)*”, Alaaddin Salihoğlu, Süleyman Demirel Üniversitesi/Isparta, 2020.
16. “*Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe adlı eserinin kıraat ilmi açısından tahlili*”, Osman Bostan, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun, 2021.
17. “*Alemüddîn es-Sehâvî (öl. 643/1245) ve kıraat ilmindeki yeri*”, Hasan Karğı, İstanbul Üniversitesi/İstanbul, 2022.
18. “*Ebü'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî ve kıraat ilmindeki yeri*”, Sedat Kaya, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/Van, 2022.

1.2. Kıraat Usûl ve Kavramları İle İlgili Çalışmalar

Kur'an'ın edasında kıraat imamlarının ittifak ettiği kurallar ihtilaf ettiklerinden daha fazladır. İşte her bir kıraat imamının daha çok ses ve telaffuz keyfiyetine dair kendine mahsus okuyuş farklılıkları usûlî farklılıklar olarak ifade edilmektedir ki ferşî³ farklılıklara göre önemli bir yekûnu oluşturmaktadır. Bütün ilim dallarının usûllerine özgü birtakım terimler söz konusu olduğu gibi kıraat ilminin de kendine mahsus ve bu ilimle uğraşan herkesin istisnasız

³ İbrahim b. Said ed-Devserî, *Mu'cemü'l-Mustalahât fî İlmeyi't-Tecvidi ve'l-Kıraat*, “Babü'l-Fa” md., (Suudi Arabistan: Dârü'l-Hadare, 2004); Kabil Nasr Atiyye, *Gâyetü'l-Mürîd fî İlmî't-Tecvid* (Kahire: 2000), 290; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları* (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2013), 51; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2018), 161.

bilmek ve sıkça tekrarlayarak sonrakilere aktarmak durumunda olduğu bu kavramlar, yapılan/yapılacak tezlerde bir çalışma alanı olarak ortada durmaktadır.

Bu bölümde kıraat, usûl, ferş, ihticâc, ihtiyâr, sıhhat şartları, şâz kıraat gibi konuların ele alındığı tezlere yer verilmiştir. Kıraat usûl ve kavramlarına yönelik çalışılması gereken elbette daha birçok temel kavram ve terminolojinin bulunduğu da aşikârdır. Konuyla ilgili tezler şu şekildedir:

1. “*Kur’an-ı Kerim’in nüzûlü ve kıraatı: Kur’an-ı Kerim’in indiği yedi harf ve okunduğu yedi kıraat*”, İsmail Karaçam, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 1969.
2. “*Kıraat Ekolleri: (başlangıçtan VII. H. Asrın başına kadar)*”, Durmuş Sert, Selçuk Üniversitesi/Konya, 1987.
3. “*İmam Nafi‘ ve Kıraati*”, Ali Rıza Işın, Selçuk Üniversitesi/Konya, 1991.
4. “*Kisai’nin kıraatı ve kıraatinin hüccetleri*”, Remzi Ateşyürek, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun, 1999.
5. “*Tarihsel perspektif ve problematik sorgulaması bağlamında kıraat ilminde ihticâc olgusu*”, Mehmet Dağ, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 2005.
6. “*Şâz kıraatler ve tefsire etkisi*”, İrfan Çakıcı, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya, 2016.
7. “*Kıraatlerin sıhhat kriterlerinin değerlendirilmesi*”, Cafer Yerlikaya, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Kahramanmaraş, 2021.
8. “*İhticac ve tercihin kıraat ilmindeki yeri ve İslami ilimlerle ilişkisi*”, Abdullah Sawas, Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Van, 2022.
9. “*Usûlî ve ferşî ihtilaflar açısından Âsım Kıraatı (Şu’be ve Hafs rivâyeti)*”, Hasan Hüseyin Havuz, Bursa Uludağ Üniversitesi/Bursa, 2022.
10. “*Rivayetler bağlamında kıraatü’n-Nebi*”, Lokman Yılmaz, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Sivas, 2023.

1.3. Kur’an’ın Metin Yapısı ve Resmü’l-Mushaf İle İlgili Çalışmalar

Bu başlık altında, Kur’an’ın metinleşme sürecindeki meseleleri, harekeleme, noktalama işaretlerinin mahiyeti ve tarihsel sürecini barındıran şu ana kadar yapılmış iki tez çalışması ve resmü’l-mushaf ilmi ile ilgili hazırlanmış tek bir çalışmanın olduğunu tespit ettik.

Kur’an’ın metin yapısı ve metinleşme tarihini inceleyen bu iki çalışma şunlardır:

1. “*Kur’an’ın metinleşme sürecinde ortaya çıkan problemler*”, Ziya Şen, Dokuz Eylül Üniversitesi/İzmir, 2006.

2. “*Hz. Osman ve sonrası dönemde Kur’an’ın metinleşme tarihi*”, Zeynel Abidin Aydın, Ankara Üniversitesi/Ankara, 2008.

Hz. Osman tarafından derlenip bir araya getirilerek çoğaltılıp emsâra gönderilen mushafların yine onun tarafından tasvip edilen imlasına resmü'l-mushaf denilmektedir.⁴ Kıraat ilmiyle ilişkili bazı temel problematik meseleleri içerisinde barındırması yönüyle resmü'l-mushaf meselesi oldukça önemli ve çalışma yapmak için müsait bir alanı oluşturmaktadır. Şu ana kadar resmü'l-mushaf konusu ile ilgili yalnızca bir adet tez çalışması yapılmıştır:

1. “*Resmü'l-Mushaf ve tarihsel değeri*”, Mehmet Emin Maşalı, Uludağ Üniversitesi/Bursa, 2003.

1.4. Kur’an ve Kıraat Tarihi ile İlgili Çalışmalar

Kur’an’ın cem edilmesi, istinsah faaliyeti, çoğaltılması farklı şehirlere gönderilmesi, kıraat eğitim-öğretim metot ve faaliyetleri ile ilgili, tarihsel süreç hakkında bilgilerin verildiği tezleri bu başlıkta toplamaya çalıştık. Sıralama içerisinde beşinci maddede yer verdiğimiz tezin, din eğitimi alanı çerçevesinde incelendiği görülmüştür. Ancak hafızlık eğitiminin, Kur’an eğitim-öğretimi ile yakın ilgisi olması sebebiyle bahsi geçen çalışmaya bu başlıkta yer verilmiştir. Bu başlık altında özellikle Kur’an ve Kıraat eğitimi alanının da çalışılmaya müsait olduğu görülmektedir. Kur’an ve kıraat tarihiyle ilgili özellikle hayli kitap ve makale türü eserler mevcuttur. Tez düzeyinde de çalışmalar olması sebebiyle tekrar aynı konunun bütüncül olarak çalışılması yerine konunun daha özel yönleriyle çalışılması yerinde olacaktır. Ek olarak yedinci sırada zikrettiğimiz çalışma, Cumhuriyet öncesi dönem Kur’an tarihi açısından önemli bir çalışmadır. Bahsedilen çalışmada Osmanlı’nın son döneminde Mushafları inceleme kuruluna benzer bir heyetin, Mushafları kontrole tabi tutma gibi önemli bir görevi üstlendiği belirtilmiştir. Bu başlıkta yapılmış çalışmalar şöyledir:

1. “*Başlangıçtan IX. hicri asra kadar Kıraat ilminin Ta’limi*”, Necati Tetik, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 1981.
2. “*Kıraat Âdâbı*”, Ahmet Madazlı, Erciyes Üniversitesi/Kayseri, 1984.
3. “*Hz. Peygamber ve Raşid halifeler döneminde Kur’an’ın yazılması ve toplanması*”, Hayrettin Öztürk, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun, 1998.
4. “*Osmanlı’da Daru’l-Kurra müessesesi ve kıraat öğretimi*”, Yusuf Alemdar, Ankara Üniversitesi/Ankara, 2003.

⁴ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba' (Beyrut: Tasviru Darü'l-Kitabi'l-İlmiyye, ts.), 11.

5. “Hafızlık eğitimi alan bireylerin motivasyon ve psiko-sosyal durumlarının din eğitimi açısından değerlendirilmesi”, Hüseyin Algur, Hitit Üniversitesi/Çorum, 2018.
6. “Endülüs'te kıraat ilmi”, Abdulhalim Başal, İstanbul Üniversitesi/İstanbul, 2021.
7. “Mushafların tetkiki meselesi: Tetkik-i Mesâhif Heyeti örneği”, Hafız Osman Şahin, İstanbul Üniversitesi/İstanbul, 2022.

2. Kıraat İlmi İle Diğer İlimler Arasındaki İlişkileri Esas Alan Çalışmalar

Kıraat ilmi, diğer ilimler içerisinde konum bakımından en yüksek ve en şerefli mertebede değerlendirilmiş ve ilk sıraya yerleştirilmiştir. Bu, onun mutlak üstünlüğü olan semavi kitapların en değerlisi, Kur'an'la bağı sebebiyle böyle nitelendirilmiştir. Ülkemizde yapılan kıraat çalışmalarında kıraat ilminin diğer ilimlerin bakış açılarından da ele alındığını görüyoruz. Bu çerçevede kıraat ilminin tefsir, Arap dili, tecvid, hadis, musiki gibi ilimlerle ilişkisine dair çalışmaların doktora düzeyinde söz konusu olduğunu ancak pergelin sabit ayağı kıraat ilminde olmak üzere fıkıh ve kelam gibi disiplinlerle ilişkisine dair karşılaştırmalı çalışmaların ise henüz pek yapılmadığını gözlemliyoruz. Bu kapsamda söz konusu olan çalışmalarda doktora düzeyinde eser sayısı en fazla olan alandan başlayan bir sıralama anlayışına göre bu tezler hakkında bilgiler vereceğiz.

2.1. Kıraat-Tefsir İlişkisi

İslami ilimler içerisinde kıraat ilmi, telaffuz açısından önemi yadsınamaz bir noktada olduğu kadar, tefsir ilmi de Kur'an'ın yorumlanması ve anlaşılması açısından önemli bir başlangıç noktasıdır. Kur'an ayetlerinin yorumlanması sürecinde kıraatlerin önemli bir katkısı vardır. Zira kıraat farklılıkları, Kur'an'ın tefsirine etki etmektedir. Dolayısıyla müfessirlerin çoğu gerek kendi görüşünü desteklemek gerekse anlam zenginliğine dikkat çekmek için, sıkça kıraat farklılıklarına başvurmuşlardır. Bu başlık altında müfessirlerin kıraat anlayışlarını yansıtan tezlere/araştırmalara yer verdik. Tezlere konu olan âlimleri şöyle ifade edebiliriz: Hasan-ı Basrî (öl. 110/728), Taberî (öl. 310/923), Mâtürîdî (öl. 333/944), Tûsî (öl. 460/1067), Begavî, (öl. 516/1122), Zemahşerî (öl. 538/1144), İbn Atiyye (öl. 541/1147), Tabersî (öl. 548/1154), Ebü'l Ferec İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), Kurtubî (öl. 671/1273), Nizâmeddin en-Nîsâburî (öl. 730/1329), Ebû Hayyân el-Endelûsî (öl. 745/1344), Molla Gürânî (öl. 893/1488), Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574), Şevkânî (öl. 1834), Molla Halil Siirdî (öl. 1843). Tezlerde, zikredilen âlimlerin hayatı, ilmi şahsiyetleri ve tefsirlerindeki kıraat olgusunu nasıl anladıkları ve işledikleri ile ilgili bilgiler zikredilmiş, ayrıca diğer eserleri hakkında geniş bilgilere de yer verilmiştir.

Bu başlık kapsamında ülkemizde yapılan çalışmalarda neredeyse meşhur tefsir âlimlerinin çoğunun kıraat anlayışlarını yansıtan tezlerin yer aldığına şahit oluyoruz. Yaptığımız kapsamlı taramalar neticesinde kıraat-tefsir ilişkisini ihtiva eden hem yüksek lisans seviyesinde hem de doktora düzeyinde çokça çalışma yapıldığını/yaptırıldığını gördük.

Bundan sonrası için tefsirler ve müfessirler merkeze alınıp kıraat-tefsir ilişkisine dair araştırmalar yapmak yerine, usûl ve ferş konuları başta ve ayrı ayrı ele alınmak suretiyle kıraat ihtilaflarının mana açısından zenginlik oluşturup oluşturmadığı, çeşitlilik bağlamında meal ve tefsirlere nasıl yansıdığıyla ilgili araştırmalara da yönelinmesi, bir öneri mahiyetinde dile getirilebilir. Bu nedenle başlıklandırma yaparken biz de hakkında eser sayısı en fazla olan alana göre bir sıralamayı öncelidik ve kıraat tefsir ilişkisiyle tasnif çalışmamıza başladık. Kıraat tefsir ilişkisi bağlamında yapılan tezleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. “*Kıraatler açısından Razi ve Tefsir-i Kebiri*”, Mehmet Adıgüzel, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 1998.
2. “*Kıraat açısından Taberî ve tefsiri*”, Abdülmecit Okçu, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 2000.
3. “*Kur’an’ın anlaşılmasında kıraat farklılıklarının rolü*”, Mehmet Ünal, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 2002.
4. “*Kurtubî tefsiri’nde kıraat olgusu*”, İhsan İlhan, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 2009.
5. “*Ebû Hayyân el-Endelûsî’nin el-Bahru’l-Muhît’inde kırâat olgusu*”, İbrahim Uludaş, Uludağ Üniversitesi/Bursa, 2014.
6. “*Zemahşerî’nin el-Keşşâf’ında kıraat olgusu*”, Mustafa Kılıç, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 2014.
7. “*Kur’ân’ın anlaşılmasında kırâat farklılıklarının rolü: et-Tahrîr ve’t-Tenvîr örneği*”, Murat Akkuş, Recep Tayyip Üniversitesi/Rize, 2014.
8. “*Kıraat açısından Begavî tefsiri*”, Nesrişah Saylan, Fırat Üniversitesi/Elazığ, 2015.
9. “*Kur’an tefsirinde kıraat farklılıklarının rolü: Zeccâc ve Taberî örneği*”, Necattin Hanay, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya, 2015.
10. “*Hasan-ı Basrî kıraati ve Kur’an tefsirine katkısı*”, Bayram Demircigil, Ankara Üniversitesi/Ankara, 2016.
11. “*Ebussuud Efendi’nin İrşâdü’l-Akli’s-Selîm adlı tefsirinde kıraat olgusu*”, Kadir Taşpınar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/Rize, 2016.
12. “*Klasik dönem İmâmiyye Şîası tefsirlerinde kıraat olgusu: Tûsî ve Tabersî örneği*”, Süleyman Yıldız, İstanbul Üniversitesi/İstanbul, 2019.
13. “*Mâtûrîdî’nin Te’vîlâtü’l-Kur’ân’ın’da Kıraat*”, Aitmyrza Satybaldiev, Ankara Üniversitesi/Ankara, 2019.
14. “*Ğâyetü’l-Emânî adlı tefsirinde Molla Gürânî’nin kıraatlere yaklaşımı*”, Mehmet Akif Bilici, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Çanakkale, 2019.

15. “*İbn Atiyye tefsirinde kıraat olgusu*”, Rifat Ablay, Dicle Üniversitesi/Diyarbakır, 2020.
16. “*Molla Halil Siirdî'nin kırâatlere yaklaşımı*”, Lokman Şan, Dicle Üniversitesi Diyarbakır, 2020.
17. “*Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'de kırâatleri tetkik usûlü*”, Adem Yeşildağ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun, 2021.
18. “*Nizamuddin en-Nîsâburî'nin Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân adlı tefsirinde kıraat olgusu*”, Yunus İşeri, İstanbul Üniversitesi/İstanbul, 2021.
19. “*Ebü'l Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr adlı eserinde kıraatlere yaklaşımı*”, Ali Haydar Öksüz, Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Van, 2021.
20. “*Şevkânî, Fethü'l-Kadîr adlı eseri ve kıraatleri ele alma yöntemi*”, Mehmet Keleş, Iğdır Üniversitesi/Iğdır, 2023.

2.2. Kıraat-Nahiv (Arap Dili) İlişkisi

Kur'an Arapça olarak nazil olmuş bir hitap ve kitaptır.⁵ Kıraat ilmi ise Kur'an lafızlarındaki ittifak ve ihtilaf noktalarını râvilerine nispetle incelemeyi hedef edinen bir ilimdir.⁶ Bu noktada Kur'an'ın doğru okunup anlaşılması için Arapçanın her yönüyle bilinmesi gerektiği izaha gerek duymayacak kadar açık hale gelmektedir. Genelde Arap dili, özelde nahiv ve sarf gibi ilimler ise Kur'an'la ilişkileri nedeniyle kıraat disipliniyle irtibatlıdır. Kıraatlerin sahihliği için bir yönüyle de olsa nahiv kurallarına uygunluk şartı bu ilişkiyi doğrudan ve vazgeçilemez kılmaktadır.⁷ Kıraat imamlarının bir kısmının dilbilimci olması kıraat ile Arap dili arasındaki ilişkiyi ayrıca ortaya koyan bir unsurdur. Zira kıraat imamları tercihlerini yaparken, rivayete dayalı olarak nakille beraber nahve ait deliller de serdetmişlerdir. Ayrıca Kur'an'ın edebi bir üslupla inmiş olması, kıraatin Arap dili ve belagati ile ne denli ilişki içerisinde olması gerektiğini de gözler önüne sermektedir. Nahvin bir ilim olarak addedilmesi sürecinde kıraatlerin etkin rolü de bu ilişkinin başka bir veçhesini ifade etmektedir.

Farklı kıraatlerin bazı nahiv kaidelerinin oluşmasına katkısı, tespit edilen nahiv kaidelerinin kuralların teyidinde veya reddine etkisi, bazı i'rab kurallarının çeşitlendirilmek suretiyle zenginlik kazanması gibi hususlar kıraat nahiv ilişkisi içerisinde ele alınan konuları oluşturmaktadır. Bu çerçevede ülkemizde yapılan doktora tezlerinde kıraat nahiv ilişkisi kapsamında bir kısım konuların ele alındığını ortaya koymaktadır. Kur'an'ın edebi bir üslupla

⁵ Yûsuf 12/2; Fussilet 41/44; Zuhuruf 43/3.

⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/412.

⁷ Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş el-Kaysî, *el-İbâne an meâni'l-kırâât*, thk. Abdülfettah İsmail Şiblî (Kahire: Dâru'n-Nahda, 1398/1977), 51.

inmiş olması kıraatin Arap dili ve belagati ile ne denli bir ilişkisi olması gerektiğini gözler önüne serince bu konuda Kur'an'ın fesahat ve belagatini ortaya koyan çok yönlü yeni çalışmalara her zaman ihtiyaç duyulacağı izahtan varestedir. Şu ana kadar yapılmış çalışmaları şöylece belirtebiliriz:

1. “*Kur'an belagati ve fonetiği yönünden kıraatler*”, Necdet Çağıl, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 2002.
2. “*Kur'ân-ı Kerîm ve kırâatlerinde i'râb müşkilleri*”, Abdülkerim Seber, Süleyman Demirel Üniversitesi/Isparta, 2012.
3. “*Teşekkül sürecinde nahiv-kıraat ilişkisi*”, Yonis İnanç, Sakarya Üniversitesi/Sakarya, 2015.
4. “*Dilbilimsel tefsirlerde kıraatlere yaklaşım*”, Ali Temel, Ankara Üniversitesi/Ankara, 2015.
5. “*Kıraatları hüccetlendirmede dilbilim olgusu*”, Aydın Kubat, Ankara Üniversitesi/Ankara, 2016.
6. “*Kur'ân-ı Kerîm'in nahiv ilmine etkisi*”, Alaaddin Şükür, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun, 2018.
7. “*İbn Hişam el-Ensâri'nin dilsel istişadlarında kırâatlerin yeri*”, Ayşe Meydanoğlu, Fırat Üniversitesi/Elazığ, 2018.

2.3. Kıraat-Tecvid İlişkisi

Kıraat ve tecvid ilimleri, Kur'an'ın telaffuz keyfiyetiyle ilgili iki ilim dalıdır. Aralarındaki farkı ilgi alanları itibariyle belki şöyle izah edebiliriz: Kıraat ilmi Kur'an'ın kelimeleriyle ilgilenirken tecvid ilmi ise Kur'an harflerinin mahreç ve sıfatları ile ilgilenmektedir.⁸ Her ikisi de Kur'an okuma usûl ve kaidelerinden bahsetmesi yönüyle benzeşen ilim dallarıdır. Kıraat ve tecvid ilimleri, konuları itibariyle birbirlerine çok yakın oldukları için genellikle kıraat ilmine dair eserlerin içerisinde tecvid ilmine dair konu ve kavramlara da yer verilmiştir. Bu yönüyle aralarında doğrudan bir ilişkiden bahsedilebilir. Yine kıraat vecihlerini cemederken uygunsuz yerlerde durmamaya ve uygun olmayan yerlerden başlamamaya dikkat edilmesinin gerekliliği yönüyle tecvid ilmi ile kıraat ilmi arasında uygulama açısından vazgeçilemez bir ilişkiden de bahsedilebilir.

Ülkemizde kıraat-tecvid ilişkisi bağlamında yapılan çalışmalara baktığımız zaman şu başlıklar altında yapılmış çalışmalara rastlıyoruz: Bunlar, tecvid ilminin tarihçesi, vakf ve ibtidâ, lahn, mahreç ve sıfatlar gibi kavramların araştırılmasına yönelik çalışmalardır. Tecvid

⁸ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *el-Mukaddimetü'l-cezeriyye* (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2001), 11.

konusuna dair araştırmaların ekserisini vakflar/secavendler başlığındaki araştırmalar oluşturmaktadır. Bununla birlikte fem-i muhsin, mehâric-i hurûf, tilavet, kıraat, eda, kârî, dudak talimi, temsilî okuma, raf-u savt-hafd-u savt, imam-râvî-tarîk gibi tecvid ve kıraat ilimleriyle ilgili daha başka birçok kavram ve konu başlığının da hali hazırda çalışmayı beklediğini rahatça söyleyebiliriz. Kıraat-tecvid ilişkisi bağlamında şu ana kadar ÷lkemizde yapılan çalışmalardan şöyledir:

1. “*Kıraat ilminde vakf ve ibtida*”, Nihat Temel, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 1991.
2. “*Kur’an-ı Kerîm’in anlaşılmasında vakf-ibtidânın rolü: İbnü’l-Enbârî, ed-Dânî ve es-Secâvendî örneği*”, Recep Koyuncu, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya, 2015.
3. “*Kıraat ilminde dâd harfi*”, Cemil Küçük, Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Van, 2015.
4. “*Tecvid ilmi: Tarihsel evveliyatı, doğuşu ve gelişim süreci*”, İbrahim Tetik, Atatürk Üniversitesi/Erzurum, 2016.
5. “*Harîrî’nin lahn anlayışı*”, Selman Yeşil, Dicle Üniversitesi/Diyarbakır, 2017.
6. “*Türkiye’de tilavet edilen mushaftaki bazı vakf işaretlerinin diğer mushaflarla mukayeseli tahlili*”, Enes Yarız, İnönü Üniversitesi/Malatya, 2018.
7. “*Mushaf basımına yanşıyan yönüyle Secâvendî’nin vakf sisteminin yeniden okunması eleştiriler – teklifler*”, Muhammed Çoşkun, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 2018.
8. “*Kıraat ve tefsir boyutuyla vakf-ı lazım*”, Mehmet Kara, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 2020.
9. “*Tecvîd ilminin temel kaynakları bağlamında harflerin mahreç ve sıfatları*”, Mustafa Kemal Önder, Süleyman Demirel Üniversitesi/Isparta, 2020.
10. “*İbn Evs el-Mukrî’nin el-Vakf ve’l-İbtidâ adlı eserinin tahlili ve görüşlerinin mukayesesi*”, Yakup Uzun, Erciyes Üniversitesi/Kayseri, 2020.
11. “*Kıraat ilminde Med (Kıraat-ı aşere’nin ortak meseleleri bağlamında)*”, Muhammed Pilgir, İstanbul Üniversitesi/İSTANBUL, 2022.

2.4. Kıraat-Hadis İlişkisi

Kıraat ilmi de hadis ilmi gibi rivayete dayanan bir sistematiğe sahiptir. Her ne kadar kıraat ilmi daha çok şifahen aktarılmış olsa da; her iki ilim, hem yazılı hem de sözlü olarak günümüze kadar ulaşmıştır. ÷lkemizde kıraat alanında yapılan doktora tez çalışmaları içerisinde tespitlerimize göre kıraat-hadis ilişkisi açısından doğrudan ilişkili sadece bir tez bulunmaktadır. Bu araştırma dışında dolaylı olarak ilişkisinden bahsedebileceğimiz bir çalışmanın varlığından daha bahsedebiliriz. Ancak bu çalışma hem hadis hem de tefsir dizininde yer almakta olup tilavet kelimesi üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede kıraat-hadis ilişkisi bağlamında yapılan çalışmaların oldukça az olduğunu söyleyebiliriz.

Her iki ilmin; konu, yöntem, teknik ve amaç bakımından benzerliklere sahip olması, inceleme alanı olarak isnadı temel alan nakil esaslı ilimler olması, İslam dininin temel kaynaklarını muhafaza etme bakımından önemli roller üstlenmesi ortak noktalarıdır. Ayrıca her iki ilim de Kur'an'ı tefsir etmede öneme sahiptir ve öğretim metodu olarak farklı yönleri bulursa da semâ ve arz usûlünü benimsemeleri gibi nedenlerden ötürü üzerine müstakil veya disiplinler arası çokça çalışma yapmayı hak etmektedir. Ancak ülkemizdeki mevcut durum henüz bu aşamada değildir.

Tevatür kavramı gibi hem hadis ilminde hem de kıraat ilminde kullanılan kavramlar açısından tanım ve muhteva çalışmaları, her iki ilmin de nakil esaslı olması bakımından tanım, kapsam ve önem açısından mukayese çalışmaları yapılabilir. Yine kıraat ve hadis ilimlerini konu, yöntem ve metod bakımından karşılaştıran çalışmalar, sema ve arz usûlü gibi ta'lîmü'l-Kur'an ve tahammülü'l-hadîs açısından benzeşen ve farklılaşan öğretim metodlarına yönelik karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. On kıraat imamının aynı zamanda hadis rivayetiyle meşgul oldukları, mezkûr imamlar hakkında münekkittler tarafından ta'dîl ifadeleri ve zabt açısından bazı tenkitler olduğu da göz önünde bulundurulduğunda hadis ilminde kullanılan cerh ve ta'dîl usûllerinin kıraat ilmi açısından yapıp yapılmadığını inceleyen hayli dikkat çekici çalışmaların da söz konusu edilebileceğini söyleyebiliriz. Şimdiye kadar yapılmış olan mezkûr iki çalışma şunlardır:

1. “Kur'ân-ı Kerîm'de tilâvet”, Nazife Vildan Güloğlu, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya, 2015.
2. “عناية المُحدثين بالقراءات القرآنية 'عمدة القاري شرح صحيح البخاري' للإمام العيني أنموذجاً” (*İmam el-Aynî'nin Buhari şerhi 'Umdetu'l-kari' bağlamında kıraat-hadis ilişkisi*), Israa Mahmood Eid, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 2022.

2.5. Kıraat-Musiki İlişkisi

Kur'an'ın çeşitli ilim dalları ile ilişkisi olduğu gibi musiki ilmiyle de açıkça müşahede edilebilen bir irtibatı bulunmaktadır. Kur'an düz bir okuyuşla seslendirilebileceği gibi tecvidi ihlal etmemek kaydıyla belli bir makamın ses dizisi esas alınmak suretiyle de tilavet edilebilmektedir. Kur'an'ın telaffuz keyfiyetiyle ilgilenmesi sebebiyle musiki ilmiyle kıraat ilmi arasında da bir ilişkiden bahsedilebilir. Bu çerçevede şu ana kadar ülkemizde yapılan birkaç çalışma dikkat çekmektedir. Bahse konu olan araştırmalarda Kur'an'ın kendine ait bir ahengi, melodisi olduğu, musiki ile okunması meselesi, İstanbul tavrı ve Arap tavrı ile mukayesesi, meşhur karîlerin hayatları gibi konular ele alınıp incelenmiştir. Bu tarz çalışmalar, alana özgü ilgi çekici ve incelemeye değer nitelikte olmasına rağmen üzerinde henüz yeterli sayıda durulduğunu söyleyemeyiz.

Konuyla ilgili tezler şu şekildedir:

1. “İstanbul ve Kahire tavırlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi”, Turgut Yahşi, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 2018.
2. “Kur’ân-ı Kerîm kırâatinde müzikal tavırlar”, Esra Yılmaz, İstanbul Üniversitesi/İstanbul, 2022.
3. “Fonetik ve müzikoloji açısından Kur’an tilâveti”, Nurullah Dağ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Eskişehir, 2022.

3. Kıraat İlmi ile İlgili Yapılan Diğer Çalışmalar

Yukarda tasniflenen sistematik dışında kalıp yalnızca iki çalışma olan aşağıdaki tezler için böyle bir başlık açtık. Bu iki eser için ayrı bir başlıklandırma/tasnifleme yapmadık. Yaptığımız tasnif dışında kalan, kıraat ilmi ile ilgili diğer çalışma olarak nitelendirdiğimiz eserler şu şekilde belirtilmiştir:

1. “Kıraat disiplininde metodolojik alan tanımlaması”, Muhammed İsa Yüksek, İstanbul Üniversitesi/İstanbul, 2014.
2. “Çağdaş oryantalist düşüncede kıraat olgusu: The Encyclopaedia of the Qur’ân örneği”, İshak Kızılaslan, Marmara Üniversitesi/İstanbul, 2021.

Buradaki değerlendirmemiz, bu konuyla ilgili tez düzeyinde çalışmaların sayıca çok az olduğu şeklinde olabilir. Bu tasniflendirmedeki tez konularıyla ilgili olarak, batıdaki Kur’an araştırmaları, Oryantalist düşüncede kıraat olgusu tarzında çalışmaların da yapılabileceğini söyleyebiliriz. Buna ilave olarak, makale düzeyinde, oryantalistlerin Kur’an ve kıraat ihtilaflarına getirmiş olduğu tenkitlere cevap niteliğinde araştırmalar olsa da müstakil bir esere ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Diğer bir tez olan, kıraat disiplininde metodolojik alan taraması, ilk etapta ulûmü’l-Kur’an olmak üzere farklı disiplinlerde incelenen problematik meselelere değinmiştir. Bu çalışma tam da günümüz kıraat ilminin ihtiyaç duyduğu problematik yaklaşımın örneklerinden birisidir. Bu konuya benzer başka araştırmaların da yapılması alana katkı sağlayacaktır.

4. Kıraat İlmi Alanında Devam Eden Doktora Çalışmaları

Bu başlıkta henüz tamamlanmamış doktora tezlerini ele alacağız. Ulaşabildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili devam eden tez sayısı otuz üç kadardır.

1. “Mustafa el-Kastamoni’nin “Mütemmimü’-’Aşere li İtmâmi’s-Selâseti’l-’Aşere” Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki”, Abdullah Karakaş, İstanbul Üniversitesi/İstanbul.
2. “Dimyâtî’nin İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kirâati’l-Erba’ate ‘Aşer Adlı Eserinin Kırâat İlmindeki Yeri”, Mustafa Hatipoğlu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun.

3. “*Muhammed b. Salih el-‘Useymin’in Tefsirinde Kıraat Olgusu*”, Süleyman Kaplan, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun.
4. “*Sa‘lebi’nin el-Keşf ve’l-Beyân’ında Kıraat Olgusu*”, İhsan Sütşurup, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/İzmir.
5. “*Endülüs Kıraat İlmi Tarihindeki Yeri, Önemi Açısından el-Mehdevi ve et-Tahsil adlı Tefsiri*”, Ahmet Arif Akbaba, Bolu Abant Üniversitesi/Bolu.
6. “*İbn Hacer’in “Fethu’l-Bari Şerhu Sahihi Buhari” Eserinde Kıraat Olgusu*”, Mesut Şen, Bursa Uludağ Üniversitesi/Bursa.
7. “*Sahabenin Kıraatı ve Kaynaklık Değeri*”, Habip Kalaç, Şırnak Üniversitesi/Şırnak.
8. “*Tahrîrât İlmi Bağlamında Ali Muhammed ed-Dabba‘ ve Kıraat İlmine Katkıları*”, Fatih Dokgöz, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
9. “*Basra Kıraat Ekolü (Oluşum Temsilciler ve Metodoloji)*”, Süleyman Kılıç, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
10. “*Saçaklızâde Mehmed Efendi’nin Kıraat İlmindeki Yeri*”, Mustafa Can, Bursa Uludağ Üniversitesi/Bursa.
11. “*Molla Muhammed Emin Efendi ve ‘Umdetü’l-Hullân fî İzâhi Zübdeti’l-‘İrfân Adlı Eserin Kıraat İlmindeki Yeri*”, Halil İbrahim Üren, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
12. “*Kıraat İlminde Hücce Olgusu Ebû Ali el-Fârisî’nin el-Hücce fî ‘İleli’l-Kırâati’s-Seb‘ Adlı Eseri*”, Ahmet Temel, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
13. “*Modern Dönem Şia’da Kıraat Tasavvuru*”, Niyazi Yılmaz, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun.
14. “*Mekkât b. Ebî Tâlib el-Kaysî ve el-Hidâye ilâ Bülûğî’n-Nihâye İsimli Tefsirinde Kıraat Olgusu*”, Mustafa Bilican, Bursa Uludağ Üniversitesi/Bursa.
15. “*Mahmûd Halîl el-Husarî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Ahkâmü Kırâati’l-Kur’âni’l-Kerîm Adlı Eserin Tahlili*”, Ahmet Okur, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
16. “*Hücce ve Manaya Etkisi Bağlamında Kıraat Metodolojisinde Fonetige Dair Uygulamalar*”, Ayşe Pehlivan, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
17. “*İbnü’n-Nâzım’ın Şerhu Tayyibeti’n-Neşr fi’l-Kıraati’l-Aşr İsimli Eserinin Metodolojik Tahlili*”, Resul Akcan, Bursa Uludağ Üniversitesi/Bursa.
18. “*Mâverdî’nin en-Nüket ve’l-Uyûn Adlı Tefsirinin Kıraat Yönünden İncelenmesi*”, Yahya Balcı, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/Rize.

19. “*Mukaddime-i Cezeriyye’nin Kaynakları*”, Mehmet Salih, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Ankara.
20. “*Köprülüzâde Abdullah Paşa’nın “el-İfâdetu’l-Muknia fi Kirâati’l-Eimmeti’l-Erba’a” İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili*”, Kübra Türkmen, Marmara Üniversitesi/İstanbul.
21. “*Osmanlı Dönemi Kıraat Eğitimi ve Materyalleri*”, Hasan Çiftçi, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
22. “*Dilbilimsel Tefsirlerde Mütevatir/Sahih Olmayan Kıraatlerin Kullanım Keyfiyetleri ve Sebepleri*”, Yunus Özgen, İstanbul Üniversitesi/İstanbul.
23. “*Ali el-Kârî’nin el-Feydu’s-Semâvi fi Tahrîci Kirâati’l-Beydâvi Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*”, Lachin Guliyev, Bursa Uludağ Ünivrsitesi/Bursa.
24. “*Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî ve Tahrîrât Ekolündeki Yeri*”, M. Emin Beliktay, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
25. “*Kayrevan’da Kıraat İlmi*”, Mustafa Hilmi Bilican, Bursa Uludağ Üniversitesi/Bursa.
26. “*Kur’ân ve Kirâat Ayrımı*”, Abdullatif Çetin, Erciyes Üniversitesi/Kayseri.
27. “*İbnü’l-Cezerî ve en-Neşr fi’l-Kirâati’l-‘Aşr: Kirâat İlmi Açısından Sistematik Değeri*”, İbrahim Kaplan, Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi)/Çorum.
28. “*Kirâat İlmi Açısından İbn Kesîr Tefsîri*”, Cafer Zeyrekli, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun.
29. “*Ca’berî’nin Kıraat İlmindeki Yeri, Kenzü’l-Me’ânî fi şerhi Hurzi’l-Emânî*”, Kevser Kırmızıçiçek, Dicle Üniversitesi/Diyarbakır.
30. “*Kur’an Harflerinin Telaffuzunda Keyfiyet Problemi (Tıbbi Görüntüleme ve Ses/Nefes Ölçüm Teknikleriyle Analiz Denemesi)*”, Abdulmuttalip Çalışkan, Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya.
31. “*Kıraat Anlam İlişkisi Bağlamında Türkçe Mealler ve Anlama Yansıması*”, Sümeyye Aysu, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Ankara.
32. “*İdgâm-ı Kebîr*”, Cafer Yıldız, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Ankara.
33. “*Kıraat Geleneğinde Afrika Bölgesi*”, Mustafa Korucuk, Atatürk Üniversitesi/Erzurum.

Devam eden doktora tezlerine bakıldığı zaman, eser-müellif tanıtımı ve kıraat-tefsir ilişkisi türündeki tezlerin yoğunlukla çalışılmaya devam ettiği görülmekle birlikte tahrîrât⁹ türünde çalışmalar, kıraat kavramları ve kıraat eğitim tarihine yönelik incelemeler

⁹ İbrahim b. Said ed-Devserî, *el-İmam el-Mütevellî ve cuhûduhû fi ilmi’l-kirâe* (Suudi Arabistan: ys., 1999), 336; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 70.

bulunmaktadır. Ayrıca kıraat geleneği açısından dünyanın bazı coğrafi bölgelerinin incelenmesi, kıraat farklılıklarının meallere yansımaları, Kur'an harflerinin modern dönem fonetik çalışmaları ışığında ele alınması gibi konulara da teveccüh olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kıraat ilmiyle ilgili günümüze kadar (1968-2023) tamamlanmış olan doktora çalışmalarının incelenmesi aşamasında, ilk tezin, 1968 yılında *Ebû Şâme el-Makdisî ve el-Mürşidü'l-Veciz* ismiyle Tayyar Altıkulaç'a ait olduğu görülmüştür. 2015 yılından sonra önceki yıllara oranla bir artış yaşanmıştır. 2020 yılı itibariyle ise alandaki çalışmalar nitel ve nicel bağlamda hızla artmaya başlamıştır. Bunun sebebi, Tefsir alanında oldukça fazla ve birbirinin benzeri birçok tez çalışması yapıldığından dolayı Tefsir ilmine en yakın alan olan Kıraat alanına geçiş yapılması olabilir. Bizce, Kıraat alanının daha bilinen bir alan olmaya başlamasından ve alanla ilgili çalışmaların artmasıyla ilgileri üzerine çeken bir hüviyet kazanmış gözükmektedir. Buradan hareketle, son yıllarda kıraat alanında doktora düzeyindeki çalışmalara yönelimin hayli arttığını söyleyebiliriz.

Kıraat ilmiyle ilgili araştırmalar, farklı bilim dalları bünyesinde de gerçekleşmiştir. Yüksek lisans ve doktora düzeyinde gerçekleşen bu çalışmaların özellikle Tefsir anabilim dalı başta olmak üzere, Arap Dili ve Belagati anabilim dalı ve son yıllarda bazı fakültelerde açılan lisansüstü programlarda Temel İslam Bilimleri anabilim dalı çerçevesinde şekillendiğini görmekteyiz. Bunun sebeplerinden biri, Kıraat ilmi anabilim dalının geçmişte daha çok, günümüzde de halen birçok üniversitede Tefsir anabilim dalı bünyesinde bir ilim dalı olarak varlığını devam ettirmesi olabilir. Ayrıca belagat ve fesahat yönüyle veciz ve mu'ciz ve Arap kelamının zirvesi bir kitap olarak Kur'an'ın birçok alanda birçok yönlerden çalışıldığı gibi Kıraat-Arap Dili ilişkisi çerçevesinde Arap Dili ve Belagati anabilim dalı içerisinde de çalışılması oldukça makul bir durumdur.

Makalemizin içerisinde ara değerlendirmelerimizde de yer yer belirttiğimiz gibi ülkemizde kıraat ilmi alanında yapılan çalışmalarda kıraat-tefsir ilişkisi ile ilgili oldukça fazla tez yapıldığını görmekteyiz. Aynı şekilde kıraat ilmi açısından şahıs ve eser araştırmalarının da sayıca fazla olduğu tespiti yapılabilir. Ancak kıraat usûl ve kavramlarıyla ilgili çalışmaların sayısı ve teveccüh bakımından yetersiz olduğunu, tecvid ilmine dair araştırmaların çoğunun vakıf ve ibtidâ ilmi çerçevesinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Yine kıraat ilminin diğer ilmi disiplinlerle irtibatı noktasında hadis ve kıraat ilminin karşılaştırmalı çalışılmasıyla ilgili tezlere pek rastlanmadığı, kıraat-fıkıh ilişkisi doğrultusunda ise yüksek lisans düzeyinde birkaç çalışmanın dışında doktora düzeyinde herhangi bir çalışma bulunmadığı tespitini de yapabiliriz.

Çalışmamız vesilesiyle kıraat alanında doktora düzeyinde yapılacak nitelikli, özgün, eleştirel, zengin muhtevalı çalışmalarla alana katkı sunmak, konu çeşitliliğini artırmak, aynı konular ve aynı şahıslar üzerinde tekrara düşen çalışmalardan alanı kurtarmak ve böylece bu

ilmi sahanın daha müstakil hale gelmesini sağlamak amaçlarına matuf olarak çalışılabilecek konu başlıklarını dikkatlere sunmak istiyoruz:

Kıraat literatür tanıtımı, kıraat tarihi ve kıraat ilminin dünyada ve Türkiye’deki seyrine ilişkin çalışmalar, ilim aleminin istifadesine sunulmayı bekleyerek kütüphanelerin tozlu raflarında bulunan kıraat yazmaları, şu ana kadar hakkında çalışılmamış önemli kıraat şahsiyetleri ve eserleri üzerine tekrara düşmeyen çalışmalar, kıraatlerin eğitim boyutuna dair çalışmalar; Arap dünyasında ve batıda kıraat üzerine yapılan araştırmalar, oryantalist kıraat literatürü üzerine yapılacak çalışmalar, Batıda ve Türkiye’de Kur’an tasavvurları ve farklı kıraat anlayışları üzerine araştırmalar, kıraatlerin kaynağı, Kur’aniyeti ve sayısı ile ilgili meseleler, tevatür ve Şia gibi diğer itikadi mezheplerin kıraatlere bakışını yansıtan çalışmalar; Tilavet, kıraat gibi terminolojiye ait kavramsal tahlil çalışmaları, kıraat ilminin tefsir, hadis, kelim ve fıkıh gibi diğer disiplinlerle ilişkisini ortaya koyan çalışmalar, kıraatler ve günümüz meallerine yansıtılması meselesine dair çalışmalar; Tevcîhü’l-kıraat ve kıraatte hüccet konusuna yönelik çalışmalar, mütevatir, meşhur ve şaz gibi kıraat çeşitleri, kıraatte tarik, meslek ve tahrirat üzerine yapılacak kapsamlı çalışmalar, usûl konularına dair, vakıf ve ibtidâ ve resmü’l-mushaf gibi kıraatle doğrudan ilişkili alanlara yönelik yapılacak spesifik ve derinlemesine kapsamlı araştırma çalışmaları araştırmacılarının çalışmalarını beklemektedir.

Geçmişten günümüze kıraat ilmi çerçevesinde yapılmış doktora tezlerini kendimizce bir tasnife tâbi tutarak derleyip bir araya getirmeye çalıştık. Bu çalışmamızın alanla ilgili çalışma yapmak isteyen yeni araştırmacılara faydalı olması en büyük temennimizdir.

Kaynakça

- Abay, Muhammed - Sülün, Murat. “Kıraat Bibliyografyası”. *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları* 4. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002, 477-540.
- Atiyye, Kabil Nasr. *Gâyetü’l-Mürîd fi İlmi’t-Tecvid*. Kahire, 2000.
- Can, Mustafa. *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kıraât Ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Cankurt, Fatih. “Kıraat İlminin Türkiye’deki Seyri (Kıraat Bibliyografyası)”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Bahar, 2018), 55-118.
- Devserî, İbrahim b. Said. *Mu’cemü’l-Mustalahât fi İlme’l-Tecvidi ve’l-Kıraat*, “Babü’l-Fa” md. Suudi Arabistan: Dârü’l-Hadare, 2004.
- Devserî, İbrahim b. Said. *el-İmam el-Mütevellî ve cuhûduhû fi ilmi’l-kirâe*. Suudi Arabistan: ys., 1999.
- Erünsal, İsmail E. vd. *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2015)*. İstanbul: İSAM Yayınları, Mart 2017.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2018.
- İbnü’l-Cezerî, Ebû’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *el-Mukaddimetü’l-cezeriyye*. Riyad: Darü’l-Muğni, 2001.

- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabba'. Beyrut: Tasviru Darü'l-Kitabi'l-İlmiyye, ts.
- İSAM, İslami Araştırmalar Merkezi. "İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu". Erişim 21 Aralık 2022. <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh>
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-İbâne an meâni'l-kırâât*. thk. Abdülfettah İsmail Şiblî. Kahire: Dâru'n-Nahda, 1398/1977.
- Sağlam, Mustafa. "Keşfü'z-Zunûn'da Kıraat Kaynakları Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *İslam Medeniyetinin Keşfi Kâtip Çelebi'yi Anlamak*. ed. Sıddık Korkmaz vd.. 553-599. İstanbul: Hiper Yayınları, 1. Baskı, 2021.
- Taşdemir, Yunus Emre. "Ülkemizde Kıraat İlmi Alanında Yüksek Lisans Düzeyinde Son On Yılda Yazılmış Tezlerin Tasnifi". *Umde Dini Tetkikler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 303-317.
- Temel, Nihat. "Kıraat ve Tecvid İlmine Dair Eserlerin Sistematiği". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları* 4. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002, 247-281.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstihlaları*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 2013.
- YÖK, Yükseköğretim Kurumu. "Ulusal Tez Merkezi". Erişim 21 Aralık 2022. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l Kur'an*. Mısır: ts..